

Juridisk Publikation

STOCKHOLM - UPPSALA - LUND - GÖTEBORG - UMEÅ

Johannes Norrman
Entledigande av nämndemän
– en genomlysning av praxis

Särtryck ur häfte 2/2022

ENTLEDIGANDE AV NÄMNDEMÄN

– EN GENOMLYSNING AV PRAXIS

av Johannes Norrman¹

Emellanåt förekommer att en nämndeman på något sätt visar sig vara olämplig för sitt uppdrag. Domstolen har då möjlighet att skilja vederbörande från tjänsten genom att fatta ett beslut om entledigande. År 2014 sänktes trösklarna för en sådan åtgärd och förevarande artikel sammanställer och analyserar samtliga ärenden rörande entledigande som Överklagandenämnden för nämndemannauppdrag avgjort i sak sedan de nya reglerna trädde i kraft. Genomlysningen visar att reglerna på det stora hela fungerar väl. Stundom har dock entledigande skett på tämligen lösa grunder och även i strid med TF:s och YGL:s repressalieförbud. Med hänsyn till vikten av förutsägbarhet och den enskilde domarens oberoende finns det goda skäl att framöver tillämpa regelverket med större återhållsamhet.

I. INLEDNING

Rätten att få sin sak prövad av en oavhängig och opartisk domstol är idag erkänd som en rättsstatlig hörnsten i västvärlden.² Formuleringen ”oavhängig och opartisk domstol” är dock, sin popularitet till trots, något oprecis. Ingen domstol är bättre än sina ledamöter, och rätten till en oavhängig och opartisk domstol handlar således till stor del om rätten till oavhängiga och opartiska domare.

Oavhängighet och opartiskhet utgör i viss mån två sidor av samma mynt. Om kraven för att skilja domare från anställningen är för låga eller för obestämda, kan det av lättbegripliga skäl skapa incitament till att ta ovidkommande hänsyn i rättsskipningen. En domare kan exempelvis knappast förväntas avgöra ett tvistemål opartiskt, om regeringen klargjort att hans levebröd hänger på att käranden förlorar.

Samtidigt kan det också existera en spänning mellan ledstjärnorna. I praktiken kan ett överdrivet starkt anställningsskydd medföra att en domare som dömer rättsvidrigt, begår brott eller eljest brister i lagens rättvisa handhavande ändå får

¹ Tingsnotarie vid Kristianstads tingsrätt och f.d. nämndeman vid Hovrätten över Skåne och Blekinge samt Förvaltningsrätten i Malmö. Jag vill rikta ett varmt tack till jur. stud. Henric Colliander, associate Joar Lindén vid Mannheimer Swartling, fil. stud. Aaron Milz samt Juridisk Publikations redaktion för värdefulla synpunkter på artikeln. Alla ställningstaganden och analyser är mina egna, och eventuella brister ligger mig allena till last.

² Se exempelvis art. 6 EKMR och art. 47 andra stycket i EU:s rättighetsstadga.

behålla sitt ämbete. En sådan situation riskerar att fjärma rättsskipningen från de överordnade idealen om legalitet, oväld och saklighet.

Lagstiftaren är således, vid fastställandet av domares anställningstrygghet, tvungen att göra en grannlaga avvägning mellan intresset av att å ena sidan säkerställa domarnas oavhängighet, och å andra sidan behovet av att underkasta domstolarna rättslig kontroll. Lagstiftaren måste även indirekt ta ställning till hur dessa regler förhåller sig till den enskilde domarens yttrandefrihet. I svensk rätt har denna intrikata sammanjämkning utfallit olika för ordinarie domare, övrig domstolspersonal respektive nämndemän.

Ordinarie domare har som bekant starkast ställning och 11 kap. 7 § RF ställer upp strikta krav för att skilja dem från ämbetet. Domstolspersonal som visserligen fullgör domaruppgifter men inte är ordinarie domare (såsom assessorer, fiskaler eller i viss begränsad utsträckning notarier), omfattas i sin tur något förenklat av de ordinarie reglerna i lagen (1982:80) om anställningsskydd (LAS).³

Nämndemän är varken ordinarie domare eller anställda vid domstol, och omfattas därför inte av 11 kap. 7 § RF eller LAS. Istället existerar en särreglering kring entledigande av nämndemän. Dessa bestämmelser är centrala för lekmanadomarnas ställning, men deras praktiska tillämpning har trots detta hitintills inte tilldragit sig någon större uppmärksamhet i doktrinen.

Nämndemän omfattas av samma straffansvar för tjänstefel som ordinarie domare, och vid votering väger deras röst ofta lika tungt som de lagfarna domarnas.⁴ I händelse av oenighet kan nämndemännens uppfattning därmed vara utslagsgivande såväl i under- som överrätt. Vikten av ett starkt oberoende gör sig följaktligen gällande även här, och det framstår därför som motiverat att närmare undersöka, analysera och utvärdera praxis rörande entledigande av nämndemän.

Förevarande artikel innehåller en sådan sammanställning, som utformats med två övergripande syften i åtanke. Det första är att erbjuda en överskådlig, utförlig och sökbar praxissammanställning som kan vara användbar för praktiker. Det andra är att kritiskt granska hur reglerna kring entledigande av nämndemän har utvecklats och tillämpats, för att möjliggöra en fördjupad diskussion kring hur rättstillämpningen bör se ut i framtiden. För att uppnå båda syftena är det i sin

³ AD 2007 nr 63 och AD 2009 nr 59.

⁴ I vissa mål har som bekant rättsens ordförande utslagsröst, se t.ex. 16 kap. 3 § RB.

tur nödvändigt att först och främst kort redogöra för reglernas bakgrund och nuvarande lydelse.⁵

2. GÄLLANDE RÄTT OCH DESS HISTORISKA BAKGRUND

2.1 HISTORISK BAKGRUND

Dagens bestämmelser om entledigande av nämndemän utgör slutprodukten av en i två etapper genomförd reformprocess som inleddes i mitten av 2000-talet. Innan år 2006 saknade domstolarna möjlighet att entlediga nämndemän på grund av olämplighet.⁶ Inom ramen för en brottmålsrättegång kunde dock domstolen skilja en nämndeman från uppdraget med stöd av 20 kap. 4 § brottsbalken (1962:700).⁷ Domstolarna hade även ett visst utrymme att temporärt stänga av nämndemän (om det exempelvis pågick en förundersökning om brott) genom att underlåta att kalla till tjänstgöring.⁸

Företrädare från domstolarna var missnöjda med rättsläget, och påtalade hos regeringen behovet av att kunna skilja olämpliga nämndemän från uppdraget.⁹ Regeringen, som delade uppfattningen att det var av stor vikt att nämndemannakåren enbart bestod av lämpliga personer, lade i prop. 2005/06:180 *Ett stärkt nämndemannainstitut* fram förslag på en särskild reglering om entledigande och avstängning.¹⁰

Regleringen som infördes genom prop. 2005/06:180 var i grova drag lik den nuvarande, med den viktiga skillnaden att entledigande enbart fick ske om nämndemannen visat sig uppenbart olämplig för uppdraget.¹¹ Bakgrunden till uppenbarhetsrequisitet var en önskan från regeringens sida att tillgodose höga krav på rättssäkerhet och förutsägbarhet vid entledigande av nämndemän.¹² Regeringen framhävde härvidlag att nämndemän i likhet med juristdomare är självständiga ledamöter, och betonade att det inte ens fick uppkomma

⁵ Artikelns metod är kritiskt rättsdogmatisk, förutom i slutkommentaren där jag tillåter mig ett friare och personligare betraktelsesätt. För en genomgång av den rättsdogmatiska metodens närmare konturer, se Kleineman, Jan, *Rättsdogmatisk metod*, s. 21–46 i Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (2018) *Juridisk metodlära*, 2:a uppl.

⁶ Prop. 2005/06:180 *Ett stärkt nämndemannainstitut*, s. 34 f.

⁷ Prop. 2005/06:180 s. 34 f. Möjligheten att med tillämpning av 20 kap. 4 § brottsbalken skilja en nämndeman från uppdraget finns formellt sett fortfarande kvar, men torde numera vara mer eller mindre obsolet.

⁸ Prop. 2005/06:180 s. 34 f.

⁹ Prop. 2005/06:180 s. 37 f.

¹⁰ Prop. 2005/06:180 s. 37 f.

¹¹ Prop. 2005/06:180 s. 67 f.

¹² Prop. 2005/06:180 s. 38 f.

misstanke om att en nämndeman entledigats för att han eller hon uppfattats som misshaglig.¹³

Tid förflöt och den 31 maj 2012 beslutade regeringen att tillsätta en statlig utredning med uppdrag att se över nämndemannasystemet.¹⁴ I utredningens betänkande SOU 2013:49 *Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan* föreslogs bland annat att uppenbarhetsrequisitet skulle slopas.¹⁵ Som främsta argument för denna ändring anförde utredningen att nämndemannauppdraget är ett förtroendeuppdrag, och att det därför inte borde få råda några tvivel rörande nämndemännens lämplighet.¹⁶ Regeringen gick på utredningens linje, och genom prop. 2013/14:169 slopades kravet på *uppenbar* olämplighet.¹⁷

2.2 GÄLLANDE RÄTT

De nuvarande materiella reglerna rörande entledigande av nämndemän trädde i kraft den 1 september 2014, och återfinns i 4 kap. 8 § andra stycket rättegångsbalken (1942:740, RB) respektive 21 § andra stycket lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar (LAFD).¹⁸ I nämnda stycken, som är identiska till sin ordalydelse, stadgas att domstolen ska entlediga en nämndeman som – genom att begå brott eller på annat sätt – visat sig olämplig för uppdraget. Ett beslut om entledigande får överklagas till Överklagandenämnden för nämndemannauppdrag (ÖNN), men nämndens beslut är ej överklagbara.¹⁹

Requisitet ”olämplig” är kontextuellt, och erhåller därmed hela sitt innehåll utifrån det ändamål som lämpligheten mäts emot. I förarbetena betonades i detta sammanhang konsekvent att utgångspunkten vid prövningen är huruvida nämndemannens medverkan i objektivt hänseende bedöms skada förtroende för den dömande verksamheten.²⁰ Förarbetena ger även viss ledning kring

¹³ Prop. 2005/06:180 s. 39.

¹⁴ SOU 2013:49 *Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan*, s. 3.

¹⁵ SOU 2013:49 s. 294.

¹⁶ SOU 2013:49 s. 296.

¹⁷ Prop. 2013/14:169 *Nämndemannauppdraget – stärkt förtroende och högre krav*, s. 1.

¹⁸ För ikraftträdandet se första punkten i övergångsbestämmelserna till SFS 2014:904 respektive SFS 2014:905.

¹⁹ Se 4 kap. 8 b § RB samt 23 § LAFD jämte 1 § förordning (2007:1081) med instruktion för Överklagandenämnden för nämndemannauppdrag. Överklagandenämnden för nämndemannauppdrag saknar mig veterligen vedertagen förkortning, trots att myndighetens namn både är otympligt långt och innehåller en missljudande upprepning (Överklagandenämnd, nämndemannauppdrag). Överklagandenämnden för högskolan förkortas som bekant ÖNH, och inspirerad därav lanseras i förevarande artikel ÖNN som akronym för Överklagandenämnden för nämndemannauppdrag.

²⁰ SOU 2013:49 s. 296 samt prop. 2013/14:169 s. 26.

vilket sorts agerande som kan motivera entledigande. Beträffande brottslighet uttalades i betänkandet att entledigande normalt bör komma ifråga om en nämndeman begått ett brott med fängelse i straffskalan, oaktat att påföljden stannat vid böter.²¹ Regeringen framförde samma uppfattning.²² Såväl utredningen som regeringen ansåg också att återfall i bötesbrottslighet kunde utgöra skäl för entledigande.²³

Utöver brottslighet ansåg utredningen och regeringen att entledigande torde bli resultatet vid exempelvis upprepade sena ankomster eller uteblivande från tjänstgöring.²⁴ Även i den händelse att en nämndeman meddelats näringsförbud eller en annan administrativ sanktion torde entledigande kunna komma ifråga.²⁵ Beträffande förtroendeskadligt agerande utanför nämndemannarollen, anfördes i betänkandet att en nämndeman som vid flera tillfällen blivit föremål för polis-ingripande med anledning av berusning borde kunna entledigas.²⁶ I betänkandet framfördes även att uttalanden som väcker farhågor om att nämndemannen har en förutfattad mening om en viss grupp av människor skulle kunna utgöra skäl för entledigande.²⁷ Regeringen betonade dock också att nämndemäns uppförande utanför tjänsten bör bedömas med viss försiktighet.²⁸

3. PRAXIS RÖRANDE ENTLEDIGANDE AV NÄMNDEMÄN

Nedan redovisas innehållet i samtliga beslut från ÖNN avseende entledigande av nämndeman som meddelats sedan de nya reglerna trädde i kraft fram till den andra mars 2022, och där ÖNN prövat överklagandet i sak. De ärenden vari ÖNN avvisat överklagandet är undantagna från sammanställningen.²⁹

Innan redovisningen av individuella fall kan det vara av värde att göra några kortare kvantitativt-empiriska iakttagelser kring det insamlade materialet. Vid en översyn av ÖNN:s beslut framkommer sålunda följande: ÖNN har under den ifrågavarande perioden fattat beslut i 26 ärenden om entledigande. Av dessa rörde tre ärenden entledigande med anledning av brott, och 23 ärendenentledigande på grund av annan olämplighet. Nämnden upphävde

²¹ SOU 2013:49 s. 298.

²² Prop. 2013/14:169 s. 26.

²³ SOU 2013:49 s. 296 samt prop. 2013/14:169 s. 26.

²⁴ SOU 2013:49 s. 299 samt prop. 2013/14:169 s. 26.

²⁵ Prop. 2013/14:169 s. 26.

²⁶ SOU 2013:49 s. 301.

²⁷ SOU 2013:49 s. 301.

²⁸ Prop. 2013/14:169 s. 26.

²⁹ Se för dessa ärenden dnr 25-2019-5, dnr 25-2019-6 samt dnr 25-2021-13.

underinstansens beslut i tre ärenden.³⁰ I resterande ärenden har ÖNN avslagit överklagandet.

Under den tidigare sjuårsperioden 1 juli 2006 till 31 mars 2013 fattade ÖNN beslut i sak i sju ärenden om entledigande.³¹ Antalet ärenden rörande entledigande har i den undersökta perioden därmed ökat jämfört med motsvarande tidigare sjuårsperiod. En potentiell förklaring är att borttagandet av uppenbarhetsrekvisitet fått till följd att domstolarna börjat tillämpa regelverket mer offensivt. Detta kan i sin tur ha resulterat i att fler nämndemän överklagar beslut om entledigande, eftersom domstolarnas grunder för entledigande (i linje med det nya regelverkets syfte) blivit mindre uppenbara.

3.1 ENTLEDIGANDE TILL FÖLJD AV BROTT

Lagtexten lyfter särskilt fram brottslighet som tecken på att en nämndeman är olämplig. I förarbetena till 2014 års ändring betonade regeringen också att laglydnad hos nämndemän är av väsentlig betydelse för att upprätthålla förtroendet för såväl nämndemannakåren som domstolarna i allmänhet. Praxis från ÖNN begränsar sig under den aktuella perioden till tre ärenden.³²

Dnr 25-2015-3: Södertörns tingsrätt beslutade i januari 2015 att entlediga en nämndeman, som under perioden 20 oktober 2009 till 30 augusti 2010 gjort sig skyldig till fem trafikföreselser av lindrigare slag, och därutöver den 21 december 2011 överskridit högsta tillåtna hastighet med 10 km/h. Tingsrätten ansåg att den relativt korta tidsperioden varunder brotten förövats innebar att nämndemannen visat sig olämplig för uppdraget.³³

Nämndemannen överklagade till ÖNN. I sin beslutsmotivering konstaterade ÖNN inledningsvis att utgångspunkten för huruvida ett entledigande ska ske är om nämndemannens medverkan i objektivt hänseende bedöms skada allmänhetens förtroende för den dömande verksamheten.³⁴ ÖNN framhävde att den beslutande instansen därvidlag bör beakta brottslighetens allvar och omfattning, samt hur lång tid som förflutit sedan brotten begicks.³⁵ Mot bakgrund av överträdelsernas lindriga karaktär och den tid som förflutit sedan de begicks, fann nämnden att föreselserna inte visade att nämndemannen vid

³⁰ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-3, dnr 25-2015-13 samt dnr 25-2017-1.

³¹ SOU 2013:49 s. 278.

³² En sannolik förklaring till det låga antalet överklaganden kan vara att entlediganden i de fall nämndemän begått brott ofta utgör "uppenbara fall", där det sällan finns incitament för nämndemannen att överklaga.

³³ Södertörns tingsrätts beslut med dnr 37-2015.

³⁴ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-3 s. 4.

³⁵ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-3 s. 4.

tidpunkten för beslutet hyste bristande respekt gentemot lagen, och tingsrättens beslut upphävdes.³⁶

Dnr 25-2015-5: Ärendet avgjordes en månad efter ovanstående ärende, och även denna gång gällde saken entledigande på grund av trafikförseelser.³⁷ En nämndeman hade under perioden 15 juni 2012 till 17 augusti 2014 gjort sig skyldig till fem trafikförseelser, varav två hastighetsöverträdelser med cirka 30 km/h och en hastighetsöverträdelse med 15 km/h nära en skola. ÖNN fann att nämndemannen genom dessa gärningar visat sig olämplig för uppdraget, och avslog överklagandet.³⁸

Dnr 25-2015-13: Det sista ärendet rörande brott avgjordes i februari 2016. Bakgrunden till ÖNN:s prövning var att Norrköpings tingsrätt i november 2015 beslutat att entlediga en nämndeman, med hänvisning till att vederbörande 2006 och 2007 dömts för förgripelse mot tjänsteman och våldsamt motstånd respektive våld mot tjänsteman.³⁹ Nämndemannen överklagade beslutet.⁴⁰

ÖNN tog i sin beslutsmotivering ledning dels från sitt tidigare beslut i dnr 25-2015-3, dels från AD:s praxis rörande avskedande vid brott som haft samband med alkoholmissbruk. ÖNN framhöll att redan omständigheten att nämndemannen begått ett brott med fängelse i straffskalan ofta torde vara tillräcklig för entledigande. I det aktuella fallet rörde det sig dessutom om upprepad brottslighet, vilket talade för entledigande.⁴¹

Mot dessa omständigheter ställde ÖNN att det förflutit nio år sedan den aktuella brottsligheten begicks, att brottsligheten haft samband med pågående alkoholmissbruk och att nämndemannen därutöver var ung (17 respektive 18 år) vid förövandet.⁴² Även om det rörde sig om flera förbrytelser ansåg nämnden att brottsligheten närmast utgjorde en engångsföreteelse orsakad av ett tillfälligt sjukdomstillstånd, och vid en sammantagen bedömning fann nämnden därför att brotten inte visat att nämndemannen vid beslutstillfället hyste bristande respekt för lagstiftningen. Tingsrättens beslut upphävdes.⁴³

³⁶ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-3 s. 4.

³⁷ Attunda tingsrätts beslut med dnr AD 17-15 D 25 samt ÖNN:s beslut i dnr 25-2015-5.

³⁸ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-5 s. 6.

³⁹ Norrköpings tingsrätts beslut med dnr 2015/332.

⁴⁰ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-13 s. 2.

⁴¹ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-13 s. 4.

⁴² ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-13 s. 4 f.

⁴³ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-13 s. 5.

3.2 ANALYS AV ENTLEDIGANDE PÅ GRUND AV BROTT

Mer än något annat olämpligt beteende riskerar brott begångna av domare att fräta sönder allmänhetens förtroende för rättskipningen. Brottslighet utgör följaktligen en särskilt viktig grund för entledigande, och det är därför påkallat att analysera ÖNN:s rättstillämpning i de tre fall där betydelsen av nämndemäns brottslighet prövats.

De två ärenden som avhandlade trafikbrottslighet fick som tidigare nämnts olika utfall, och vid en jämförelse förefaller främst två skillnader ha varit utslagsgivande. För det första rörde det sig i dnr 25-2015-5 om allvarigare trafikbrottslighet än vad som var fallet i dnr 25-2015-3. För det andra låg det senast begångna brottet i dnr 25-2015-5 ett antal år närmare beslutstillfället än vad som var fallet i dnr 25-2015-3.

I dnr 25-2015-13 rörde det sig i sin tur om tre förhållandevis allvarliga brott – men i andra vågskålen låg att det förflutit tämligen lång tid sedan de begicks, att nämndemannen var ung vid tillfället och att överträdelserna, betraktade i nämndemannens livssammanhang, framstod som en engångsföreteelse föranledd av ett tillfälligt sjukdomstillstånd. Tillsammans väjde dessa omständigheter tillräckligt tungt för att nämndemannen skulle få behålla sitt uppdrag.

De tre centrala variablerna vid bedömningen av huruvida lagöverträdelser bör resultera i entledigande är således brottslighetens allvar, dess omfattning, och tiden som förflutit sedan förövandet. Därutöver kan beslutsinstansen även beakta om brottsligheten framstår som en engångsföreteelse föranledd av ett tillfälligt sjukdoms- eller svaghetstillstånd, eller om det annars finns särskilda omständigheter som talar emot entledigande.

Samtliga dessa bedömningskriterier är tydliga, ändamålsenliga och förutsägbara. Det är exempelvis i regel enkelt att avgöra hur stor betydelse ett konkret brott kommer att få genom att undersöka dels den relevanta straffskalan, dels vilken påföljd som ådömts nämndemannen i det konkreta fallet. Likaledes innebär praxis ett adekvat skydd för den enskilde nämndemannens oberoende; domstolen kan med andra ord inte använda en eller två ordningsföreselser som svepskäl för att entlediga en misshaglig nämndeman. Sist men inte minst existerar god överensstämmelse mellan riktlinjerna i förarbeten och den faktiska rättstillämpningen, vilket ytterligare stärker förutsebarheten för såväl domstolarna som den enskilde nämndemannen.

3.3 ENTLEDIGANDE TILL FÖLJD AV AGERANDE INOM RAMEN FÖR NÄMNDEMANNAUPPDRAGET

Av 4 kap. 8 § RB och 23 § LAFD framgår att domstolen ska entlediga en nämndeman, som på annat sätt än genom brott visat sig olämplig att inneha uppdraget. Det finns naturligtvis många olika sätt att ådagalägga olämplighet, och förevarande kategori vinner därför i klarhet och användbarhet på ytterligare indelning i subkategorier.

Den första kategorin kan sammanfattas under beteckningen *agerande inom ramen för nämndemannauppdraget*. Det rör sig här om diverse otillbörligheter från nämndemannens sida, som mer eller mindre direkt kan hänföras till handläggningen av ett eller flera mål vid domstolen.

Dnr 25-2015-8: En nämndeman hade, inför huvudförhandling i ett brottmål vid domstolen, skickat ett e-mail till nämndemännen som skulle delta i det ifrågasvarande målet och på ett menande sätt informerat dem om att han var släkt med målsäganden. Efter huvudförhandlingen skickade han ytterligare ett e-mail till nämndemännen i sitsen, vari han tackade dem för ett väl utfört arbete.⁴⁴

Södertälje tingsrätt beslutade att entlediga nämndemannen, varvid vederbörande överklagade till ÖNN.⁴⁵ Nämnden betonade i sitt beslut att det åligger en nämndeman att respektera andra domares oberoende, och att inte otillbörligen försöka påverka eller på annat sätt blanda sig i deras dömande verksamhet. ÖNN fann att nämndemannen åsidosatt denna förpliktelse, och att hans fortsatta medverkan skulle skada förtroendet för rättsskipningen. Nämnden avslag överklagandet.⁴⁶

Dnr 25-2017-1: En nämndeman hade anmält till domstolen att denne inte ville delta i ett mål rörande brott mot barn, eftersom vederbörande ansåg sig vara jävig.⁴⁷ Domstolen delade inte uppfattningen att nämndemannen var jävig, varför nämndemannen fick delta i den ifrågasvarande förhandlingen. Nämndemannen vidhöll dock att hon själv borde få avgöra huruvida hon är jävig i ett mål, och domstolen beslutade bland annat mot denna bakgrund att entlediga henne.⁴⁸

⁴⁴ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-8 s. 3 ff. samt Södertälje tingsrätts beslut med dnr adm 42/2015.

⁴⁵ Södertälje tingsrätts beslut med dnr adm 42/2015 samt ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-8 s. 1 f.

⁴⁶ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-8 s. 4 f.

⁴⁷ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2017-1 s. 2 ff.

⁴⁸ Uppsala tingsrätts beslut med dnr 2016-325.

Beslutet överklagades till ÖNN, som inledningsvis slog fast att nämndemän är underkastade tjänstgöringsplikt samt att de saknar rätt att själva avgöra huruvida de är jäviga eller ej. Nämndemannen svävade därmed objektivt sett i villfarelse rörande sin tjänstgöringsplikt. Icke desto mindre hade hon faktiskt fullgjort sin tjänstgöring enligt schema, och skriftväxlingen mellan henne och domstolen hade inte orsakat något besvär för parterna eller ens kommit till allmänhetens kännedom. ÖNN bedömde därför att nämndemannens fortsatta medverkan inte skulle skada allmänhetens förtroende för den dömande verksamheten, och upphävde tingsrättens beslut om entledigande.⁴⁹

Dnr 25-2017-5: En nämndeman hade, samma dag som hon varit på domstolen för att tjänstgöra, efter förhandlingen fått ett mentalt sammanbrott, varvid ambulans tillkallats. Kort därpå omhändertogs hon med stöd av tvångslagstiftning. Nämndemannen hade även dessförinnan i tre olika förhandlingar blivit så känslomässigt berörd av innehållet i målet att det påverkade förhandlingarnas förlopp. Domstolen beslutade med anledning av detta att entlediga nämndemannen.

Efter överklagande konstaterade ÖNN i sin beslutsmotivering att nämndemannens beteende, oaktat dess orsak, kommit allmänheten till känna och riskerat att rubba förtroendet för dennes opartiskhet i tjänstgöringen. Nämndemannen hade därigenom åsidosatt sina åligganden i uppdraget, och ÖNN fastställde därför domstolens beslut att entlediga henne.⁵⁰

Dnr 25-2018-1: En nämndeman ville, med hänvisning till sina åsikter rörande migration, inte längre döma i migrationsmål, och begärde därför sitt entledigande från migrationsdomstolen. Han önskade dock fortsätta tjänstgöra som nämndeman i ”vanliga” förvaltningsmål. Förvaltningsrätten ansåg att nämndemannen, eftersom han vägrade att tjänstgöra i migrationsdomstolen, var olämplig för uppdraget.⁵¹ Överklagandenämnden instämde i bedömningen och avslög överklagandet.⁵²

Dnr 25-2018-3: Hässleholms tingsrätt beslutade att entlediga en nämndeman, eftersom han vid fyra tillfällen under en ettårsperiod utan laga förfall uteblivit från inbokad tjänstgöring.⁵³ Nämndemannen överklagade till ÖNN, som inledningsvis konstaterade att förarbetena framhållit att uteblivande från

⁴⁹ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2017-1.

⁵⁰ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2017-5 s. 3 f.

⁵¹ Förvaltningsrätten i Stockholms beslut med dnr FST 2017/292. Jämför 16 kap. 2 § utlänningslagen (2005:716).

⁵² ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2018-1.

⁵³ Hässleholms tingsrätts beslut i dnr THH 23-18.

tjänstgöring var ett särskilt tydligt tecken på olämplighet.⁵⁴ ÖNN fastslog vidare att tingsrätten flera gånger påpekat det olämpliga i nämndemannens beteende, och att han trots detta inte förmått rätta sig. Överklagandet avslogs.⁵⁵

Dnr 25-2018-8: En nämndeman hade under pågående huvudförhandling insomnat, vilket ledde till att hon senare avträdde från det ifrågavarande målet. Nämndemannen medgav i den efterföljande utredningen att hon hade särskilda svårigheter att hålla sig vaken vid stillasittande, varför domstolen beslutade att entlediga henne.⁵⁶ ÖNN fann att nämndemannen genom att somna under förhandlingen åsidosatt sina åligganden i tjänsten och ansåg dessutom i likhet med första instans att de svårigheter nämndemannen uppgett innebar att hon överhuvudtaget inte var lämplig för uppdraget. Överklagandet avslogs.⁵⁷

Dnr 25-2018-4 och dnr 25-2019-3: Dessa två fall berör två ytterst snarlika händelser, och det finns därför skäl att kort redovisa dem tillsammans. I båda fallen hade nämndemän entledigats på grund av utpräglade brister i sitt personliga uppträdande gentemot domstolens medarbetare, och i båda fallen hade det olämpliga beteendet sin upprinnelse i att nämndemännen tvingats underkasta sig domstolens säkerhetskontroll. Nämndemännen hade även i övrigt agerat insolent och haft ett oförsynt språkbruk gentemot domstolens personal. Såväl domstolarna som ÖNN ansåg att dessa utpräglade brister i personligt omdöme och samarbetsförmåga utgjorde grund för entledigande.⁵⁸

Dnr 25-2020-7: En nämndeman entledigades efter att genom falska uppgifter ha lurat domstolen att betala ut högre ersättning än han var berättigad till.⁵⁹ Överklagandenämnden konstaterade i sitt avgörande att det tveklöst vore förtroendeskadligt om en nämndeman mot bättre vetande skulle begära ersättning från staten utan att ha rätt till den.⁶⁰ ÖNN fann även att nämndemannen varit i ond tro beträffande sin rätt till ersättning, varför domstolens beslut om entledigande fick stå fast.⁶¹

Dnr 25-2020-10: Ett antal juristdomare vid Göteborgs tingsrätt hade uppmärksammat att en nämndeman betett sig omdömeslöst i samband med huvudförhandlingar. När lagmannen träffade nämndemannen i syfte att låta

⁵⁴ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2018-3 s. 3.

⁵⁵ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2018-3 s. 5.

⁵⁶ Attunda tingsrätts beslut i dnr AD 2-2018.

⁵⁷ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2018-8 s. 4 f.

⁵⁸ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2018-4 samt dnr 25-2019-3.

⁵⁹ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2020-7 s. 3.

⁶⁰ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2020-7 s. 3.

⁶¹ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2020-7 s. 3.

honom bemöta anklagelser, hade han angivit en synnerligen negativ inställning till juristdomare i största allmänhet och bland annat hävdade att de dömde i mål trots att de var jäviga och att de ofta valde att bortse från viktiga omständigheter emedan de dömt den tilltalade på förhand.

Tingsrätten betonade att domstolarnas och domarnas maktbefogenheter medför att dessa får tåla såväl kritik som negativa omdömen, även om kritiken kommer från nämndemän. Enligt domstolen förutsatte detta dock att kritiken är saklig och seriös. Nämndemannens anklagelser var utomordentligt allvarliga, men trots detta hade han inte framfört några konkreta exempel eller annan saklig bevisning, och inte heller kunnat redogöra för premisserna som låg till grund för hans slutsatser. Mot bakgrund av detta fann tingsrätten att nämndemannen var olämplig för uppdraget, varför han entledigades.⁶² ÖNN delade tingsrättens bedömning till fullo, och avtog nämndemannens överklagande.⁶³

Dnr 25-2021-15: En nämndeman hade i ett migrationsmål, tillsammans med andra nämndemän, låtit utgången avgöras av uppgifter som vederbörande kommit fram till efter egna efterforskningar. Uppgifterna hade inte kommunicerats med parterna eller på annat sätt blivit del av processmaterialet i målet. Domstolen fann att nämndemannen genom detta agerande åsidosatt gällande rätt, och beslutade därför att entlediga honom.⁶⁴ ÖNN instämde i domstolens bedömning att nämndemannen genom sitt flagrant lagvidriga agerande visat sig olämplig som nämndeman, och fastställde underinstansens beslut.⁶⁵

Dnr 25-2021-16: En nämndeman hade vid upprepade tillfällen uteblivit från tjänstgöring efter att på ett sent stadium anmält förhinder. Vid det senaste tillfället hade nämndemannen påstått att han var tvungen att vara hemma för att vårda ett sjukt barn. Vid kontroll i folkbokföringen framkom emellertid att mannen inte hade några barn. Nämndemannen hade även vid en poliskontroll på ett menande sätt framhävt att han var nämndeman, och att poliserna kunde räkna med att mista sina arbeten efter att ha anmält honom. Han var även åtalad för två trafikförseelser. Mot bakgrund av det anförda beslutade domstolen att entlediga honom.⁶⁶

⁶² Göteborgs tingsrätts beslut i dnr 0132/TGG 2020.

⁶³ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2020-10.

⁶⁴ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2021-15 och Förvaltningsrätten i Stockholms beslut med dnr FST 2021/323.

⁶⁵ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2021-15.

⁶⁶ Förvaltningsrätten i Linköpings beslut med dnr FLI 2021/228 dos 2.29.

ÖNN fastslog inledningsvis att det av utredningen framgick att nämndemannen vid nio tillfällen uteblivit från tjänstgöring efter att på ett sent stadium ha lämnat återbud. Redan detta agerande ansåg ÖNN var allvarligt. Det framgick dock inte av utredningen huruvida domstolen påtalat vikten av att inställa sig till tjänstgöring, och på grund av detta ansåg ÖNN att varken uteblivandet eller det ringa antalet trafikförseelser i sig utgjorde tillräckliga skäl för entledigande.

Till det ovanstående tillkom emellertid även att nämndemannen vid trafikkontrollen hotat polisen genom att anspela på sin ställning som nämndeman; dessa uttalanden ansåg ÖNN i högsta grad var förtroendeskadliga. Tillsammans med de sena återbuden utgjorde omständigheterna samfällt tillräcklig grund för entledigande, varför överklagandet avsågs.⁶⁷

3.4 ANALYS AV ENTLEDIGANDE TILL FÖLJD AV AGERANDE INOM RAMEN FÖR NÄMNDEMANNAUPPDRAGET

I propositionen till det gällande regelverket betonade regeringen att allmänhetens förtroende utgör den huvudsakliga måttstocken vid bedömningen av huruvida en nämndemans agerande påkallar entledigande.⁶⁸ Ett återkommande tema i ovanstående ärenden är följdriktigt förtroendeskadliga brister i professionalitet, plikttrogenhet och uppförande.

I själva verket är många av ÖNN:s avgöranden så självklara att det ter sig svårt att författa en mer utförlig analys. Det följer till exempel närmast av sunt förnuft att en nämndeman inte upprepade gånger kan utebli från inbokad tjänstgöring, och att han inte heller kan sova under förhandlingarna. Likaledes är det ett fullt rimligt krav att nämndemän utan oförsämtheter underkastar sig säkerhetskontroll, och även i övrigt uppträder hövligt gentemot domstolens medarbetare (i vart fall så länge domstolens medarbetare inte genom eget beteende ger skäl för annat).

Innehållet i dnr 25-2017-1 visar samtidigt att bedömningen är nyanserad, och att det finns utrymme för meningsskiljaktigheter inom verksamheten. Enbart det faktum att en nämndeman och domstolen blivit oense kring frågor rörande tjänstgöringen räcker med andra ord inte för entledigande, så länge nämndemannen fullgör sina förpliktelser utan anmärkning. Denna begränsning kan vid första anblick tyckas obetydlig, men är i själva verket av stor vikt. Utan en sådan begränsning hade regelverket kunnat missbrukas för att entlediga nämndemän som lyfter obekväma frågor kring arbetsmiljö, arvodesutbetalning eller andra villkor för uppdraget. ÖNN:s praxis när det rör sig om nämndemän

⁶⁷ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2021-16.

⁶⁸ Prop. 2013/14:169 s. 26.

agerande inom uppdraget är kort och gott oklanderlig, och det finns därför inte mycket att skriva om den.

3.5 ENTLEDIGANDE TILL FÖLJD AV AGERANDE UTANFÖR RAMEN FÖR NÄMNDEMANNAUPPDRAGET

Förevarande kategori tar sikte på beteenden eller uttalanden som saknar direkt koppling till nämndemannens tjänsteutövning som sådan. I en överväldigande majoritet av dessa fall har entledigandet grundat sig på olämpliga uttalanden, ofta men inte alltid publicerade på sociala medier eller på diverse nätforum. Nedan följer en komplett redogörelse.

Dnr 25-2015-2: En nämndeman hade på sin Facebook-sida skrivit att han ville förbjuda islam, kallat muslimer för ”kretiner” och även uttryckt att en muslimsk förening vars moské brunnit ned fått känna på den otrygghet de själva varit med och skapat. Såväl domstolen som ÖNN ansåg att uttalandena medfört att nämndemannens fortsatta medverkan skulle skada förtroendet för den dömande verksamheten, varför nämndemannen entledigades.⁶⁹

Dnr 25-2015-6: En nämndeman hade på nätforumet Flashback skrivit åtskilliga inlägg med rasistiskt innehåll, där han bland annat framfört uppfattningen att somalier hade 60 i IQ, att ett examensarbete om migration hade kunnat döpas till ”utrotningsinvandringen”, och refererat till mörkhyade personer som ”negrer”. Såväl domstolen som ÖNN ansåg att uttalandena medfört att nämndemannens fortsatta medverkan skulle skada förtroendet för den dömande verksamheten, varför nämndemannen entledigades.⁷⁰

Dnr 25-2015-7: En nämndeman hade på nätforum bland annat skrivit att en stenkastande afrikansk man bar likheter med en schimpanshane, och att en funktionshindrad muslimsk idrottares handikapp främst satt i huvudet (eftersom hon var muslim). Såväl domstolen som ÖNN ansåg att uttalandena medförde att nämndemannens fortsatta medverkan skulle skada förtroendet för den dömande verksamheten, varför han entledigades.⁷¹

Dnr 25-2016-3: En nämndeman hade på sin Facebook-sida bland annat jämfört muslimer med vargar och mårdhundar samt hävdade att muslimer, i likhet med hyenor, företrädesvis angriper ensamma och försvarslösa individer. Såväl domstolen som ÖNN ansåg att uttalandena medförde att nämndemannens

⁶⁹ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-2 samt Södertörns tingsrätts beslut i dnr 21-2015.

⁷⁰ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-6 samt Förvaltningsrätten i Umeås beslut med dnr 2015/17.

⁷¹ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2015-7 samt Solna tingsrätts beslut med dnr 181-2015.

fortsatta medverkan skulle skada förtroendet för den dömande verksamheten, varför nämndemannen entledigades.⁷²

Dnr 25-2016-4: En nämndeman hade på sin Facebook-sida uttryckt sig positivt om dödsstraff för vissa särskilt allvarliga sexualbrott mot barn. Domstolen fattade – med hänvisning till att 2 kap. 4 § RF innehåller ett förbud mot dödsstraff och att åsikten därför skadade förtroendet för honom – beslut om att entlediga nämndemannen, varpå vederbörande överklagade till ÖNN.⁷³

ÖNN konstaterade inledningsvis att även ordinarie domare har yttrandefrihet, men att denna rättighet får anpassas till kravet på domstolarnas oavhängighet och opartiskhet.⁷⁴ Nämnden hänvisade vidare till en rapport om god domarsed, där det angavs att det kunde grunda en jävsproblematik i det enskilda fallet om en domare gav uttryck för en, i förhållande till lagstiftarens intentioner, avvikande uppfattning i en specifik rättsfråga.⁷⁵

ÖNN fann att nämndemannen gett uttryck för en i förhållande till lagstiftarens intentioner avvikande rättspolitisk uppfattning. Nämnden ansåg vidare – utan att redovisa några närmare skäl för denna uppfattning – att hans fortsatta medverkan i den dömande verksamheten riskerade att urholka allmänhetens förtroende för rättsskipningen. Nämnden avlog därför överklagandet.⁷⁶

Dnr 25-2016-8: En nämndeman hade under en debatt i Stockholms kommunfullmäktige rörande sexuella ofredanden bland annat framfört uppfattningen att antalet sexuella övergrepp i Sverige blivit fler, eftersom antalet sydländska män som invandrat ökat så pass mycket att mängden ”villiga svenska kvinnor” inte längre räckte till.⁷⁷ Han hade även därvid fällt vissa andra nedsättande uttalanden med udden riktad mot kvinnor, och Stockholms tingsrätt beslutade därför att entlediga honom.⁷⁸

Överklagandenämnden inledde sin beslutsmotivering med att hänvisa till de så kallade Bangalore-principerna för god domarsed, och framförde att dessa normer torde vara vägledande även för nämndemän. Nämnden konstaterade

⁷² ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2016-3 samt Göteborgs tingsrätts beslut med dnr 0043/TGG 2016 doss. 2.29.

⁷³ Hovrätten för Västra Sveriges beslut i dnr 2016/0103-2.

⁷⁴ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2016-4 s. 3.

⁷⁵ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2016-4 s. 3 samt Sveriges domstolar, *God domarsed – Om etik och ansvarstagande*, s. 137.

⁷⁶ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2016-4 s. 4.

⁷⁷ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2016-8 s. 2.

⁷⁸ Stockholms tingsrätts beslut med dnr TSM 2016/0782 doss. 27.

därefter att nämndemän visserligen har yttrandefrihet enligt 2 kap. RF, men att denna frihet får anpassas efter kraven på domstolens opartiskhet.⁷⁹

ÖNN fastslog därefter att en nämndeman, vid utövandet av sin yttrandefrihet, måste ha frågan om förtroendet för domstolarna i åtanke. Enligt nämnden var de uttalanden nämndemannen gjort kränkande, och de medförde att en objektiv iakttagare med fog kunde frukta en partisk inställning hos honom. Överklagandet avslogs.⁸⁰

Dnr 25-2017-7: En nämndeman hade på sin Facebook-sida bland annat skrivit att samtliga invandrare som begår brott omgående bör utvisas, och att det väller in krigsförbrytare, gangsters och våldtäktsmän som bär på diverse sjukdomar till Sverige. Såväl domstolen som ÖNN ansåg att nämndemannens fortsatta medverkan riskerade att skada allmänhetens förtroende för rättsskipningen, varför nämndemannen entledigades.⁸¹

3.6 ANALYS AV ENTLEDIGANDE TILL FÖLJD AV AGERANDE UTANFÖR RAMEN FÖR NÄMNDEMANNAUPPDRAGET

Som framgår av redogörelsen ovan kan entledigande ske på olika grunder, och vid en översikt förefaller rättstillämpningen på det stora hela vara välmotiverad och i linje med lagstiftarens intentioner. Det finns i synnerhet en logik i att entlediga nämndemän som genom otvetydigt och grovt rasistiska eller sexistiska yttranden väckt farhågor om att de kommer särbehandla människor efter godtyckliga grunder.

Sådana entlediganden utgör tydliga exempel på den nödvändiga avvägningen mellan opartiskhet, oberoende och yttrandefrihet, och det är rimligt att avvägningen i dylika situationer utfaller till nämndemannens nackdel. Inte heller väcker lösningen några särskilda konstitutionella betänkligheter, eftersom 4 kap. 8 § RB och 21 § andra stycket LAFD får anses utgöra sådana lagfästa inskränkningar av yttrandefriheten som medges i 2 kap. 20 § RF.

Samtidigt finns det också ett exempel där rättstillämpningen framstår som förvånansvärt arbiträr. I ärende med dnr 25-2016-4 entledigade som ovan nämnts Hovrätten för Västra Sverige en nämndeman som på sin Facebook-sida uttryckt stöd för dödsstraff. Med hänvisning till att detta var en ”från lagstiftarens intentioner avvikande” uppfattning ansåg ÖNN att

⁷⁹ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2016-8 s. 4 ff.

⁸⁰ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2016-8 s. 6 f.

⁸¹ Stockholms tingsrätts beslut med dnr 2017/0866 doss. 27 samt ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2017-7.

nämndemannens fortsatta medverkan skulle rubba allmänhetens förtroende för den dömande verksamheten, och hovrättens beslut om entledigande fastställdes.

Den vetgirige prejudikatläsaren blir naturligtvis nyfiken på vilka andra ”från lagstiftarens intentioner avvikande” rättspolitiska uppfattningar som skulle kunna utgöra grund för entledigande. Vilka kriterier gäller? Är det enbart grundlagen som inte får kritiseras, eller är det befogat att entlediga en nämndeman som exempelvis vill avkriminalisera cannabis? Motiveringen till ÖNN:s beslut ger knapphändig ledning, och det är svårt att dra några säkra slutsatser. I praktiken är det med andra ord inte möjligt att veta om en viss rättslig reglering är ställd över all kritik förrän *efter* ett beslut om entledigande har fattats.

Förutom vagheten i motiveringen går det också att ifrågasätta rimligheten i utfallet. I en opinionsundersökning från SOM-institutet från år 2020 ansåg cirka 20 % av respondenterna (bestående av ett representativt urval från svenska befolkningen) att det var ett mycket bra eller ganska bra förslag att införa dödsstraff för mord.⁸² Extrapolerar man från dnr 25-2016-4 torde detta något tillspetsat innebära att var femte svensk är olämplig som nämndeman, förutsatt att stödet för dödsstraff någon gång kommit till offentligt uttryck.

En så extensiv tolkning av vad som utgör olämplighet är just olämplig. Till skillnad från rasistiska uttalanden, väcker ett principiellt stöd för dödsstraff inte några befogade tvivel rörande nämndemannens förmåga att iakttä opartiskhet, saklighet eller objektivitet. Dunkla resonemang i stil med att nämndemän som förordar dödsstraff kan befaras döma ”för strängt” skulle lika gärna (och faktiskt ännu hellre) kunna riktas mot nämndemän som är medlemmar i partier vars partiprogram innehåller förslag om skärpta straff. Detta skulle i sin tur möjliggöra entledigande av i stort sett samtliga landets nämndemän.

Om nämndemännens oberoende ska betyda någonting i praktiken, måste emellertid reglerna om entledigande ges ett så snävt tillämpningsområde att domstolscheferna respektive ÖNN inte efter eget gottfinnande kan entlediga vem som helst. Beslutet i dnr 25-2016-4 saknar – dels till följd av utfallet, dels till följd av den bristfälliga motiveringen – denna nödvändiga återhållsamhet. Det finns mot denna bakgrund anledning för domstolarna och ÖNN att, i linje med vad regeringen betonade i förarbetena, framdeles iakttä större försiktighet såvitt avser nämndemäns agerande utanför tjänsten.

⁸² Weissenbilder, Marcus, SOM-rapport nr 2020:35 *Allmänhetens åsikter kring politiska förslag*, s. 46.

3.7 ENTLEDIGANDE TILL FÖLJD AV YTTRANDE I TF- ELLER YGL-SKYDDAD MEDIA

En speciell kategori av agerande utanför uppdraget, som är av särskilt intresse vid en kritisk granskning av praxis, är då nämndemän brukat sin yttrandefrihet i medium som åtnjuter särskilt skydd enligt TF och YGL. Reglerna om entledigande kan nämligen här (vilket kommer att utvecklas i analysen nedan) hamna på kollisionkurs med repressalieförbudet i yttrandefrihetsgrundlagarna. Det är därför motiverat att redovisa dessa ärenden särskilt, och likaså att bedöma rättstillämpningens vederhäftighet i en särskild analys.

Dnr 25-2016-5: En nämndeman hade i en insändare till en tidning bland annat fört fram uppfattningen att det finns skillnader i IQ mellan etniska grupper, och att mångfald ökar risken för spänningar och konflikter i samhället.⁸³ Såväl ÖNN som domstolen fann att uttalandena gav en rimlig grund för en utomstående betraktare att befara en partisk hållning hos honom, varför han entledigades.⁸⁴

Dnr 25-2018-10: I samband med att hon tjänstgjorde i ett migrationsmål hade en nämndeman, innan dess att dom i målet meddelats, skrivit en insändare till en tidning vari hon kritiserade Migrationsverkets processföring i nämnda mål. Hon hade även uttryckt sig allmänt negativt om Migrationsverkets processförare på Facebook. Domstolen och ÖNN fann att agerandet innebar att nämndemannen visat sig olämplig som nämndeman, varför hon entledigades.⁸⁵

Dnr 25-2021-10: Tidigt under 2021 uppstod en kontrovers efter att försvarsminister Peter Hultqvist skrivit en krönika i Dalademokraten. I krönikan hade ministern hävdats att högern inte kunde tämja Sverigedemokraterna, och att en gris, hur mycket man än sminkar den, ändå förblir en gris.⁸⁶ Vissa uppfattade dessa uttalanden som att Hultqvist indirekt jämförde sverigedemokrater med svin. Med anledning av denna debatt hade en nämndeman skrivit ett satiriskt inlägg på sin Facebook-sida.

Syftet med inlägget var enligt nämndemannen att ironisera över Hultqvists nedlåtande attityd gentemot Sverigedemokraterna.⁸⁷ Inlägget uppmärksammades dock i media mer på grund av ordvalet än det underliggande budskapet, och tingsrätten beslutade att stänga av nämndemannen. Sedermera kommenterade

⁸³ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2016-5 s. 5.

⁸⁴ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2016-5 samt Halmstads tingsrätts beslut i dnr 2016-77.

⁸⁵ Förvaltningsrätten i Stockholms beslut med dnr FST2018/339 samt ÖNN:s beslut med dnr 25-2018-10.

⁸⁶ Se för krönikan Hultqvist, Peter, *Högerextremismen går inte att tämja*, 21 januari 2021, Dalademokraten.

⁸⁷ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2021-10 s. 2.

nämndemannen avstängningen till en journalist i en lokal dagstidning, var hon skarpt kritiserade tingsrättens beslut. Nämndeman ansåg att processen, som enligt henne grundade sig på ett enda ord taget ur sitt sammanhang, var ”kafkaliknande”. Hon ansåg även att det fanns fascistiska stråk i förfarandet.⁸⁸

Tingsrätten anförde i sitt beslut om entledigande att nämndemannens kritik i tidningen var formulerad på ett omdömeslöst och starkt värdeladdat sätt. Tingsrätten ansåg att nämndemannens kritik mot domstolens beslut inte var godtagbar, och att den indikerade att nämndemannen ej förstått grunderna i sitt uppdrag. Vid en sammantagen bedömning menade tingsrätten att nämndemannen genom samtliga sina uttalanden visat sig olämplig för uppdraget, och hon entledigades.⁸⁹

ÖNN instämde inledningsvis i tingsrättens bedömning att en nämndeman måste iaktta särskild försiktighet beträffande sitt val av uttryckssätt i den offentliga debatten. Nämnden ansåg vidare att nämndemannen genom sina uttalanden skadat förtroendet för rättsskipningen, och överklagandet avlogs.⁹⁰

3.8 ANALYS AV ENTLEDIGANDE TILL FÖLJD AV YTTRANDE I TF- ELLER YGL-SKYDDAD MEDIA

Gemensamt för ärendena ovan är att domstolarna och ÖNN lagt uttalanden som nämndemän gjort i diverse tidningar till grund för ett entledigande. Till skillnad från då nämndemän uttryckt sig olämpligt på sociala medier eller nätforum, väcker denna rättstillämpning stora konstitutionella betänkligheter. Enligt 3 kap. 6 § TF respektive 2 kap. 6 § YGL råder ett repressalieförbud när enskilda brukat sin yttrande- eller meddelarfrihet i skyddat medium, och exklusivetsprincipen utesluter en direkt tillämpning av 4 kap. 8 § RB respektive 21 § andra stycket LAFD.⁹¹

Innebär repressalieförbudet under sådana omständigheterna att domstolarna måste acceptera vilka uttalanden som helst, så länge de förekommer i skyddat medium? Inte nödvändigtvis. Såväl Justitieombudsmannen (JO) som Justitiekanslern (JK) har i olika beslut betonat att både kravet på opartiskhet och skyddet för yttrandefriheten är upptagna i grundlag: det rör sig med andra ord om konstitutionellt jämställda intressen, som vid konflikt får vägas mot varandra.⁹² Båda myndigheterna har samtidigt inskräp att ett

⁸⁸ Eskilstuna tingsrätts beslut med dnr 2021/12-54-21 s. 2.

⁸⁹ Eskilstuna tingsrätts beslut med dnr 2021/12-54-21 s. 2 f.

⁹⁰ ÖNN:s beslut i ärende med dnr 25-2021-10.

⁹¹ Se 1 kap. 14 § YGL och 1 kap. 9 § TF. Se även 11 kap. 14 § och 12 kap. 10 § RF.

⁹² Se JO:s beslut med dnr 149-2009 samt JK:s beslut med dnr 5240-09-30. Se även 1 kap. 9 § RF.

eventuellt ingripande aldrig får sträcka sig längre än vad som är oundgängligen nödvändigt för att hantera den uppkomna konflikten.⁹³

Slutsatsen är att det existerar ett begränsat utrymme att ingripa mot en nämndeman som brukat sin yttrandefrihet i skyddat medium. Syftet måste då vara att värna ett ur konstitutionell synvinkel jämställt intresse (företrädesvis föreskriften om opartiskhet i 1 kap. 9 § RF), och åtgärden får aldrig sträcka sig utöver vad som är oundgängligen påkallat för att undanröja hotet mot detta intresse. Ett entledigande kan sålunda, mot bakgrund av det anförda, möjligen vara förenligt med konstitutionen om en nämndeman uttryckt sig synnerligen grovt och otvetydigt rasistiskt, eller på ett särskilt förtroendeskadligt sätt kommenterat ett pågående mål vari vederbörande tjänstgör. Ingripandet måste dock i så fall föregås av samvetsgranna och transparenta överväganden kring proportionalitet. Åtgärden måste också reserveras för de alla mest svårbedömda fallen, där fortsatt tjänstgöring innebär en påtaglig och allvarlig fara för ett jämställt konstitutionellt intresse.

Det bör i detta sammanhang särskilt betonas att upprätthållandet av domstolarnas anseende i största allmänhet inte utgör ett konstitutionellt intresse. Ingenstans i RF, TF eller YGL finns något krav på att statligt anställda måste värna förtroendet för staten. Tvärtom är yttrandefrihetsgrundlagarnas syfte just att tillhandahålla forum för den enskilde vari vederbörande – med ett ovillkorligt skydd mot repressalier – fritt kan påtala, kritisera och offentliggöra verkliga eller inbillade missförhållanden i det allmännas verksamhet. Så länge det inte finns ett tydligt motstående konstitutionellt intresse eller ett undantag i respektive grundlag, är yttrandefriheten i TF- och YGL-skyddad media absolut.⁹⁴

Hur förhåller sig då ÖNN och domstolarnas praxis till det rättsläge som stakats ut ovan? Inledningsvis står det klart att den plikttrogna konstitutionella avvägning som JO respektive JK krävt lyser med sin frånvaro. I själva verket förefaller ingen beslutande instans vid något tillfälle överhuvudtaget ha reflekterat över om TF eller YGL skulle kunna vara tillämpliga, och om det i så fall skulle kunna utesluta tillämpning av underordnad författning. Denna ringaktning för Sveriges grundlagar inger knappast förtroende, och besluten är redan av detta skäl bristfälliga.

⁹³ Se JO:s beslut med dnr 149-2009 och JK:s beslut med dnr 5240-09-30.

⁹⁴ Det sagda följer direkt av grundlagarnas ordalydelse och rang i normhierarkin men utgör också fast praxis, se till exempel NJA 1914 s. 381 och JK:s beslut den 4 juni 2012 med dnr 3417-12-31.

Även om läsaren utför beslutsinstansernas arbete åt dem och själv försöker rättfärdiga rättstillämpningen kvarstår tveksamheter. Såvitt först och främst avser dnr 25-2018-10 hade nämndemannen här kommenterat ett ännu icke avgjort mål, på ett sätt som tveklöst var ägnat att skada förtroendet för hennes opartiskhet. Beslutet om entledigande är mot denna bakgrund försvarligt.

Betydligt mer tvivelaktigt är entledigandet i beslut med dnr 25-2016-5. Nämndemannen hade här visserligen uttryckt kontroversiella åsikter kring etnicitet, invandring och mångkultur. Vid en noggrann genomläsning av hans debattartikel är det samtidigt tveksamt om den verkligen hade ett så otvetydigt och synnerligen grovt rasistiskt innehåll att ett åsidosättande av grundlagens repressalieförbud var oundgängligen påkallat. Det rör sig dock om en bedömningsfråga, och beslutet är i vart fall inte uppenbart oförsvarligt.

Ärendet med dnr 25-2016-5 står därmed i skarp kontrast till dnr 25-2021-10, som tveklöst utgör sammanställningens bottennotering. I beslutet lade Eskilstuna tingsrätt delvis en nämndemans värdeomdömen kring domstolens beslut om avstängning (yttrade till en journalist i en tidning skyddad av TF och YGL) till grund för ett beslut om entledigande. Nämndemannens kritik gav emellertid knappast hållbar grund att ifrågasätta hennes opartiskhet eller objektivitet i dömandet. Det saknas överhuvudtaget ett motstående konstitutionellt intresse i ärendet som skulle kunna rättfärdiga ett åsidosättande av repressalieförbudet. Domstolens beslut om entledigande var därmed grundlagsvidrigt.

ÖNN:s beslutsmotivering är i sin tur så vag att det inte går att utläsa om nämndemannens uttalanden i tidningen lades till grund även för nämndens beslut. Om så är fallet har ÖNN brutit mot repressalieförbudet. I den händelse att ÖNN enbart lade nämndemannens yttranden på Facebook till grund för entledigande, är det under alla omständigheter anmärkningsvärt att nämnden inte tydligt markerade mot felaktigheterna i underinstansens rättstillämpning. ÖNN:s ställningstagande i ärendet är sammanfattningsvis inte oproblemiskt, oavsett hur läsaren tolkar beslutet.

4. SLUTKOMMENTAR

Syftet med förevarande artikel var dels att leverera en praktiskt användbar sammanställning av praxis, dels att kritiskt granska rättstillämpningen. Genom referaten samt analyserna ovan har undersökningen sålunda åstadkommit allt den föresatt sig att uträtta. Genomlysningen har också ställt textens övergripande tema om relationen mellan opartiskhet, legalitet och oavhängighet

i ny dager. Det finns mycket kvar att skriva om ämnet. Två slutkommentarer förefaller dock särskilt angelägna att överlämna åt läsarens begrundan.

Den första är processuell och berör instansordningen i gällande rätt. Artikelns genomgång har visat att ärenden om entledigande emellanåt involverar grannliga konstitutionella avvägningar och det vore ägnat att bringa ljus över grundlagarnas tolkning om ett svårbedömt ärende kunde prövas i högre instans än ÖNN. Att göra Högsta förvaltningsdomstolen eller Högsta domstolen till slutinstans skulle marginellt öka den valda domstolens arbetsbörda, men i gengäld möjliggöra betydligt mer djuplodande prejudikat kring viktiga frågor avseende relationen mellan yttrandefrihet, opartiskhet och oavhängighet.

Slutligen finns skäl att återvända till den intrikata relationen mellan oberoende, opartiskhet och legalitet. Oavhängighet är som tidigare nämnts en nödvändig förutsättning för både opartiskhet och legalitet. Artikeln har samtidigt åskådliggjort att oavhängighet knappast ipso facto garanterar legalitet och opartiskhet. I själva verket avslöjar redan den förhållandevis blygsamma räfsten ovan flera fall vari domstolar och ÖNN nonchalerat grundläggande bestämmelser i Sveriges konstitution. Det står därmed klart att ett oberoende rättsväsende knappast utgör någon slags orygglig garant för den enskildes fri- och rättigheter. Bevisligen kan grundlagarna tvingas stryka på foten även inför en oavhängig och opartisk domstol.

Detta konstaterande leder vidare till en djupare, viktigare och mer allmängiltig sanning: att alla människor, jurister inkluderade, är ofullkomliga. Alla kan göra fel. Just därför är det emellertid min bestämda uppfattning att domstolsväsendet inte bör förvandlas till en självstyrande stat inom staten, frigjord från den folkliga tillsyn som rikets övriga ämbetsverk är underkastade. Den dömande makten måste vara självständig under lagarna, men den får aldrig bli självhärskande över dem. Likt all annan överhet måste domstolarna tvärtom ständigt granskas, kontrolleras och övervakas av verksamhetens föreståndare: svenska folket. Det finns i längden inget annat sätt att fjättra statlig maktutövning vid lagen – och det kommer det aldrig att finnas.

